

**RIČARD
FLANAGAN**

**SEDMO
PITANJE**

Prevela
Dubravka Srećković Divković

Laguna

Naslov originala

Richard Flanagan

QUESTION 7

Copyright © 2023, Richard Flanagan

All rights reserved.

Translation copyright © 2024 za srpsko izdanje, LAGUNA

Ova knjiga je objavljena uz pomoć Vlade Australije kroz program Kreativna Australija.

This project has been assisted by the Australian Government through Creative Australia, its principal arts investment and advisory body.

Filu Kalenu

Pisac nije razjasnio da li je ovaj njegov uloženi trud istorija, autobiografija, indeks geografskih mesta, tragedija, pustolovni roman, almanah, melodrama ili fantazija. Možda predstavlja bezbroj stvari, a možda i ne.

Pitanje je postavljeno, ali gde je odgovor?

HOBART TAUN MERKJURI,
prikaz romana MOBI DIK, 1851.

Ne, ovo nije klavir. Ovo je snevanje.

DJUK ELINGTON

Jedan

1

U zimu 2012, protivno sopstvenoj zdravoj pameti i iz razloga koji nisu u potpunosti imali veze s pisanjem – koliko god da sam tvrdio da jesu – i koji mi čak ni sad nisu jasni, otputovao sam tamo gde se nekada nalazio logor Ohama u Japanu i gde je moj otac svojevremeno bio interniran. Bio je studen, ljuto hladan dan i gvozdeno nebo je zalivalo zloslutnom senkom Unutrašnje more, pod kojim je moj otac svojevremeno radio dok je bio prinudni radnik u rudniku uglja.

Ništa od njega nije ostalo.

Premda nisam ni najmanje želeo da se bakćem time, odveli su me u tamošnji muzej, gde je jedna vrlo predusretljiva žena pronašla veliki broj fotografija koje su detaljno dokumentovale istorijat tog rudnika uglja počev od ranih godina dvadesetog veka – njegov razvoj, njegove proizvodne procese, njegovu japansku radnu snagu.

Fotografija prinudnih radnika nije bilo.

Žena je bila ljubazna, a kad je posredi lokalna istorija, predstavljala je, što bi se reklo, pravo *vrelo znanja*. Nikada nije bila čula da su u rudniku uglja Ohama radili prinudni

radnici. Kao da se to nikada nije dogodilo, kao da niko nikada nije tamo bio pretučen, niti ubijen, niti nateran da stoji go u snegu dok ne umre. Sećam se tolerantnog osmeha te žene: osmeha sažaljenja prema meni zbog toga što mislim da je u rudniku uglja Ohama nekada bilo prinudnih radnika.

2

Ponekad se zapitam zbog čega se neprestano vraćamo počecima – zašto tragamo za onom jednom niti kojom ćemo, ako je povučemo, oparati tapiseriju koju nazivamo svojim životom, u nadi da ćemo iza nje pronaći istinu pitanja *zašto*.

Međutim, istine nema. Postoji samo *zašto*. A kada pogledamo поближе, videćemo da je iza tog *zašto* samo još jedna tapiserija.

A iza nje još jedna, pa još jedna, dok ne dosegemo zaborav.

3

U 8.15 na dan 6. avgusta 1945. godine bombarder major Tomas Feribi povukao je ručicu na visini od 9.400 metara nad Hirošimom, izgovorio: „Bomba puštena!“ i četrdeset tri sekunde potom 60.000 ljudi bilo je mrtvo, a za to vreme je na sto trideset kilometara južno odatle moj otac, polugoli prinudni radnik i ratni zarobljenik kom je to bila četvrta godina zatočeništva, bez prekida obavljao svoj teški posao guranja vagonetâ s kamenom uz dugačke mračne tunele što su se protezali ispod Unutrašnjeg mora.

Slomljen, bolestan, na izmaku snaga i telom i duhom, svestan da za koji mesec, kad ponovo budu nastupile zimske

hladnoće, više neće moći da izdrži i da će umreti, nije znao da će zahvaljujući tom događaju ostati u životu. Dok je moj otac koračao sumornim tunelom rudnika, tek ponegde osvetljenog slabom električnom sijalicom, jedan njegov sapatnik, ratni zarobljenik iz Tasmanije, napomenuo je kako mu taj tunel liči na njegov rodni grad Penguin petkom uveče.

4

Na ulazu u rudnik, gde su moj otac i ostali zatvorenici svojevremeno prolazili kroz špalir stražara koji su ih tukli u prolazu, sada se nalazio hotel u funkciji ljubavnog gnezda. Nije bilo nikakvog spomen-obeležja, nikakvog natpisa; jednom rečju, nikakve potvrde da se ono što se svojevremeno tu dešavalo ikada desilo. Bilo je nekakvih neonskih znakova. Bila je tu poslovnica koja je obezbeđivala uslove za brzinski seks u majušnim sobama smišljeno takvim da omoguće seksualno olakšanje i gotovo ništa drugo. Preostao je, ili tačnije, postojao je samo zaborav donesen zadovoljstvom nečijeg zagrljaja – isti onaj zaborav koji predskazuje i ujedno poriče smrt. Kao da je potreba za zaboravljanjem jaka isto koliko i potreba za pamćenjem. Možda i jača.

A posle zaborava? Vraćamo se pričama koje nazivamo svojim uspomenu, smeteni, neupoznati s tom izmišljotinom što i dalje teče a zove se naš život.

5

Tog ledenog dana kraj mene je tu stajao i jedan postariji Japanac, gospodin Sato. Bio je sićušne i krhke građe, uredno

odeven u sportski blejzer i klasične pantalone predugačkih nogavica, pošto se, kako sam pretpostavio, s godinama smanjio. Na šakama je imao tanke bele pamučne rukavice, a kad je upro prstom u nekakvo davno iščezlo obeležje logora i rudnika pod njim, video sam samo jedan izvučen konac koji je visio sa oboda rukavice. Cipela mu se ne sećam.

Glava gospodina Sata dopirala mi je do grudi. On je živeo za ćerku o kojoj se starao i koja je, kako mi je rekao prevodilac, bila teško onesposobljena. Gospodin Sato je nekada bio stražar u logoru Ohama. Pokazao mi je gde su se nalazile barake, poljoprivredno imanje na brdu, krug rudnika pri dnu brda, bliže moru.

Pred nama se, što je u meni izazvalo neprijatnost i neizrečen gnev, nalazila televizijska ekipa, kao i nekoliko fotografa iz lokalnih novina. Potegao sam niz veza da bih stigao u krug rudnika, pa se nekako u to uplela i mesna uprava. Bez mog znanja su pozvali i medije. Televizijska ekipa i novinari samo su jedno hteli: gospodina Sata i mene kako se grlimo, sliku oprostaja, razumevanja, vremena koje zalečuje rane. To bi, znao sam, bila laž. Ja nisam imao pravo da oprostim.

Da li vreme zalečuje? Vreme ne zalečuje uvek. Vreme ostavlja ožiljke. Ruka gospodina Sata u rukavici bila je dignuta, upirala je prstom, a hladni svet pod njom bio je podeljen nadvoje jednim koncem što se oparao.

6

Nešto ranije istog dana upoznao sam starije seljake iz tog kraja koji su u doba rata bili deca. Nisam želeo da ih upoznam. Osećao sam – kako to da opišem? – stid. Moj stid je možda bio otud što bi se moj povratak mogao pogrešno

shvatiti kao čin osvete ili gneva. Ali ja nisam znao šta je moj povratak. Oni su tad bili deca, a ja još nisam ni postojao. Osećao sam se, ukratko, nedoraslim njima i njihovim životima. Možda sam se zbog nečeg stideo što sam sin svoga oca i što uzimam zdravo za gotovo da bi njegova i njihova istorija mogla biti i moja. Pribojavao sam se da će u meni videti neželjenu utvaru, duha što razgleda poprište nerešenog zločina u koji je i sam upleten. Ali čiju utvaru? – ubijenog, ubice, svedoka ili sve trojice?

Pošto su mi sve to organizovali drugi ljudi, nisam znao kako da otkažem a da nikog ne uvredim. Ti stariji seljaci bili su srdačni, topli ljudi. Kad su pripovedali svoje priče o ratnoj oskudici koju su proživeli kao deca siromašnih ruralnih porodica, prisećali su se raskoraka između onog što je govorio svet odraslih i onog što su oni kao deca videli, i te stare glasove i vremešna lica zahvatalo je jedno detinje nepoštovanje. Pamtili su kako su ratni zarobljenici iskrncani krajem 1944, kako su ti đavoli, kojih je – tako su ih dugo, dugo učili – valjalo da se klone, bili najobičniji jadni, bezmalo goli kosturi. Uz priče o okrutnosti japanskih stražara, moj otac je govorio i o plemenitosti japanskih rudara, među kojima su možda bili i očevi tih starijih seljaka, i o tome kako su delili svoje siromašne obroke sa izgladnelim ratnim zarobljenicima.

7

Po svršetku školovanja radio sam kao merač, pomoćnik geodete, što je vekovima star posao koji je počeo da iščezava tek od pre neku godinu, s nastupanjem doba digitalne tehnologije. Meračev posao bio je da tegli lanac od dvadeset metara, sa stotinu karika, kojim se premeravao ovaj svet. U

moje vreme je merni lanac već bio tanka čelična traka dugačka pedeset metara, ali malo se šta drugo bilo promenilo u odnosu na prethodni vek. Merač je i dalje nosio kosir i sekiru da bi očistio geodetske linije od žbunja i drveća, kao i brus i turpiju kako bi imao čime da naoštiri obe te alatke. Naučio sam da uočavam materijalne tragove starih merenja od pre mnogih decenija – obrušene kupe od naslaganog kamena, drvene klinove koji trule, oblik vulve na kori starih eukaliptusa. Sekirom bih pažljivo odvajao koru dok se ne ukaže dubok prizmatičan usek načinjen u stablu davno, ponekad i pre više od sto godina. Vrh izvrnute prizme predstavljao je geodetsku tačku.

Zagledao bih se u čudo te neizmenjene rane, istovetne kao onog dana kad ju je usekla neka druga sekira. Vreme nije zalečilo to drvo, samo mu je stvorilo ožiljak da skrivi nešto što se i dalje dešava. Jer ispod ožiljka je ostala rana, prolaz kroz koji prošlost pušta sveži biljni sok u sadašnjost i u koji bih, ukoliko predugo u njega gledam, osetio da propadam.

Stojeći tu tog dana, pred japanskom televizijskom ekipom i njenom mladom reporterkom, te šačicom lokalnih fotografa i novinara koji su se dosađivali, rešeni da dobiju jedinu priču koja se logično očekuje, pa da zbrišu, doživeo sam sličan trenutak ubrzanja. Nisam nimalo žudeo da zagrlim gospodina Sata. Možda su i njegova osećanja bila ista. Ali kako nisam hteo da dovedem u neprijatnu situaciju ni njega ni bilo koga drugog, objumio sam ga jednom rukom, pa je i on jednom rukom objumio mene. Činilo se da su time svi zadovoljni.

Pošto su završili s fotografisanjem i snimanjem, spustio sam ruku. Gospodin Sato je ostao svijen uz mene. Kad sam hteo da se odmaknem, njegova glava kao da mi je klonula na grudi. I stajali smo tako i dalje.

Možda je i on propadao kroz neki bezdani otvor, ili mu je možda samo bilo hladno. Pojma nisam imao. Ne mogu reći da mi je bilo drago što me tako grli, taj čovek koji je možda nekada tukao mog oca, ali nisam znao ni kako da ga se oslobodim, kako da mu uskratim toplu utehu mog tela.

Setio sam se patnji gospodina Sata s nesposobnim detetom i pomislio kako je potkraj svog života pravedno kažnjen. Zatim sam se postideo zbog takvog razmišljanja, svestan da ispod te misli počiva jedna druga, koju ne želim da priznam. Skrenuo sam pogled ka drveću, golom, tužnom i kržljavom; ka nevoljenoj i hladnoj zemlji oko njih, obilju trave i korova jadnog i bespomoćnog izgleda. Tamo je sva priroda delovala iznureno i poremećeno, a ja nekako kao deo nje. Čulo se kako se more pod nama valja i uzmiče duž svoje kamenite obale, kao što je uvek činilo i činiće, šireći se i skupljajući poput harmonike tokom svih zločina, grehova, ljubavi i strasti onih što su prošli kroz ovu tužnu zemlju. Čitavo to moje putovanje delovalo mi je nerazumljivo kao i taj zvuk kamenja što se kotrlja u zaborav.

Da li bih i ja postupio isto kao gospodin Sato? A kad sam pokušao da potisnem to pitanje, javilo se drugo. Ako je gospodin Sato, koji deluje kao pristojan čovek, mogao da bude stražar, da čini zlo ili stoji skrštenih ruku dok se činilo zlo, da li bih se ja iole razlikovao? Da li bih se i sam uključio u prebijanje zatvorenikâ, sve i ako to ne bih želeo; da li bih i ja naredio nagom čoveku da se smrzava klečeći u vejavici dok ne umre, zato što se to očekuje od mene, zato što je previše teško odbiti naređenje? Da li bih pogledao u stranu i odabrao da mu ne pomognem? Tu sam izgubio nit misli. Dan je odmicao. Razmišljao sam o zatvoreniku kog su terali da bez odeće kleči čitave noći u snegu, priči koja je mog oca uvek ispunjavala neopisivom tugom zbog svoje besmislenosti. Da

li bih isto tako postupao? Odjednom mi je bio mrzak zagrljaj gospodina Sata, i mrzeo sam gospodina Sata svim svojim bićem dok se i dalje privijao uz mene. Dunuo je pa jenjao hladan vetar. Posle toga je samo bilo još hladnije, more se i dalje valjalo i povlačilo, više nismo jedan drugog primećivali, sinulo mi je da ni on ni ja pojma nemamo šta onaj drugi priča ili oseća, da bi, dok stojimo ovde ovako, neko mogao pomisliti da smo braća ili ljubavnici.

Stajali smo veoma dugo, a za to vreme su novinari i televizijski snimatelji otišli i tamni oblaci se žurno nakupili nad nama, naizgled se stresli donevši ko zna kakav sud, pa se brzo rasuli, razočarani, a Unutrašnje more mi je za to vreme vraćalo samo odraz sopstvene misterije. Šta se to bilo dogodilo? Ni dan-danas pojma nemam. Ne postoji „zašto“.

8

Da li se lažima koje nazivamo vremenom, istorijom, stvarnošću, pamćenjem, detaljem, činjenicom okružujemo zato što svoj svet posmatramo isključivo mračno? Šta ako bi vreme bilo mnogostruko, a isto tako i mi? Šta ako bismo otkrili da započinjemo sutra, a umrli smo juče, da smo se rodili iz smrti drugih i da nam život udišu priče koje izmišljamo na osnovu pesama, kolaža šala, zagonetki i drugih fragmenata?

Moj otac se nekada smejaio jednom svom sapatniku, takođe ratnom zarobljeniku, koji je pričao da je video kako je blesak atomske bombe osvetlio noćno nebo nad njihovim logorom kao da je dan.

Atomska bomba izbačena nad Hirošimom eksplodirala je u 8.16; bilo je jutro. Prošlost uvek najjasnije vide oni koji je nikada nisu videli.

9

U trenutku kad je Tomas Feribi povukao ručicu nad Hirošimom, moj otac je već bio nekim čudom preživio više od tri godine kao zatočenik Japanaca. Preživio je nekim čudom Čangi i Prugu smrti. Preživio je nekim čudom takozvane Brodove pakla koji su u jesen 1944. prevezli u Japan preživeli sa Pruge smrti, natrpane u nepouzdanu, rashodovanu glomaznu brodove bez nadgrađa. Sabijeni u njihovim zarđalim koritima, polugoli muškarci izdržali su tajfune, torpedovanje od strane američkih podmornica i mitraljiranje od strane američkih aviona. Kad su brodovi pristali na ostrvo Honšu, san o japanskom carstvu bio se već preobrazio u neizbežnost bliske invazije na sam Japan i u ono na šta je japanski vojni režim sad pozivao u odgovor na to: masovno samoubistvo sto miliona Japanaca, naciju preoblikovanu u kult smrti.

Kada se invazija bude dogodila, japansko civilno stanovništvo braniće domovinu životom. Procenjuje se da je na Okinavi, jedinom japanskom ostrvu koje su Saveznici zauzeli, stradalo 150.000 civila. Masovna samoubistva civila bila su česta pojava; neka dobrovoljna, a mnoga iznuđena pretnjom i oružjem japanskih vojnika. U pojedinim slučajevima deca su ubijala sopstvene roditelje ako bi pokazali nedovoljno poleta za smrt, dok su u drugim slučajevima roditelji ubijali sopstvenu decu.^{1*} Kada se zna da je život običnih Japanaca značio njihovim vođama tako malo, nije nikakvo iznenađenje što život neprijatelja za njih nije predstavljao baš ništa: Japanci su bili spremni da masakriraju 32.000 ratnih zarobljenika na prinudnom radu u Japanu kad invazija bude počela.

* Piščeve napomene o izvorima nalaze se na kraju knjige. (Prim. prev.)

Konačni napad na Japan Amerikanci su planirali da započnu 1. novembra 1945. invazijom na ostrvo Kjušu, za kojom će u martu 1946. uslediti invazija na Honšu. Moj otac bi tada najverovatnije već bio mrtav, a i ako bi ostao živ, ubili bi ga. Kad bi nekim čudom i izbegao takvu sudbinu – mada je teško reći kako bi to bilo moguće – nije verovao da bi preživeo još jednu ledenu zimu.

Amerikanci nisu ni napali. Umesto toga su bacili atomsku bombu. U tren oka poginulo je šezdeset hiljada ljudi, a mnogo više ih je umrlo polagano, u strašnim mukama, narednih sati i dana, i nastavili su da umiru još mesecima i godinama. Posle tri dana Amerikanci su bacili i drugu atomsku bombu. U tren oka poginulo je četrdeset hiljada ljudi, a mnogo više ih je umrlo polagano, u strašnim mukama, narednih sati i dana, i nastavili su da umiru još mesecima i godinama.

10

Petnaest godina i jedanaest meseci potom, u jedno hladno zimsko jutro, rodilo se peto od očevo šestoro dece. Trebalo je da se taj sin zove Danijel, ali irske katoličke časne sestre u karmelićanskom samostanu u Longfordu rekle su mojoj majci da je ime Danijel isuviše katoličko, isuviše irsko i isuviše obično. Bruka, što bi se reklo. Ali mi smo bili previše katolici, previše Irci i previše obični da nam bude nevažno što je nešto bruka. I tako sam dobio ime Ričard. Moj otac je mrzeo svoje ime, pod kojim će, kako će shvatiti, biti voljen, pa sam tako i ja mrzeo svoje, ali smo moje ime i ja rasli zajedno i uplitali se jedno oko drugoga sve dok nije postalo, kao što biva sa starim korenjem, teško odrediti gde se jedno

završava i počinje drugo. Svaka vreća, kako bi ponekad moj otac rekao za čudno spojene parove, nađe sebi zakrpu.

11

Te noći je počela da pljušti kiša, ona kiša što deluje kao da je otežana novčićima kad smo primorani da se krećemo kroz nju, pa posle nje svaki prostor u koji se sklonimo ostavlja utisak lakoće. Kendži J*, službenik Odbora za međunarodne poslove i jednakost mogućnosti u Sanjoonodi, odveo me je u bar s hostesama. Kendži J* je na sebi imao malčice preveliko poslovno odelo, obeležje čoveka koji dužnosti svoje službe obavlja s vedrinom i odsutnošću onog kom je srce negde drugde, ali to radosno čini. Delovalo je da mu nimalo ne smeta da u ime zarađivanja za život popunjava te sate dodeljene kao rad i da se posveti svakom apsurd, kao što sam ja, na koji naiđe u svom poslu. Kendži J* je silno voleo svoju suprugu i dete i bio je ljubitelj brdskog biciklizma. Zbunjivalo ga je sve što nije neposredno i prosto, ali naslućivao je istinu i onda kad je nije dokraja razumevao. Iz njega je izbijala neka plemenitost.

Kendži J* mi je pričao kako se njegov deda u ratu borio u kosturnici u koju se pretvorila Nova Gvineja. Po povratku je imao velike muke da se iznova zbliži sa svojom porodicom. Izgradio je sebi kolibu u planini i tamo provodio u samoći sve duže periode. Pio je.

„Jesu li znali zašto je takav?“, upitao sam.

„Ne“, odgovorio je Kendži J*, „nikad nije govorio o tome.“

„Da li je pričao o ratu?“, upitao sam.

„Ne“, odgovorio je Kendži J*, „nikad nije pričao o ratu.“

„Kažu da je na Novoj Gvineji bio pakao“, rekao sam ja.

„Nikad nije govorio o tome“, rekao je Kendži J*.

Taj bar s hostesama bio je topla prostorija sa nešto malo muškaraca tipa kancelarijskog službenika – salarimena* – gde su pića služile hostese, mlade, upadljivo našminkane žene sa očima junakinja animea, sa zadatkom da zauzimaju poze kao da su im zabavni i zanimljivi pojedinačni muškarci koji uopšte nisu izgledali preterano zanimljivo niti zabavno kad se izopijaju lokalnom votkom od batata. Kiša je i dalje padala, ali prigušeno, udaljeno, kao kad toneš u san i ploviš u neki drugi svet.

12

Jedna hostesa, sitna žena, znala je engleski, pa je tako njoj zapalo da sedne sa mnom. Upitala me je kojim sam poslom u Sanjoonodi. Bila je prijatna, ili je pak vrlo profesionalno umela da odglumi prijatnost. U svakom slučaju, sticao se utisak da je važno da bude prijatna, premda je bilo jasno da u Sanjoonodu ne dolazi mnogo turista, pa se nije baš moglo znati šta prijatnost znači u tom kontekstu. Odgovorio sam da sam pisac i da istražujem građu za knjigu. To je bilo, kao što sam, čini mi se, već pomenuo, istovremeno i istinito i neistinito. Bilo mi je sve nejasnije zašto sam uopšte tu, budući da se ništa od toga neće pojaviti u knjizi koju sam u tom trenutku pisao. Zainteresovalo ju je to što sam pisac, ili je bar delovalo da ju je zainteresovalo, pošto je rekla da voli knjige. O čemu je ta moja knjiga, upitala je.

Nisam bio siguran o čemu je moja knjiga. Možda sam kazao nešto o ljubavi, što je posedovalo tu vrlinu što nije bilo

* Salarimen ili sararimen, od engl. *salaried man* (dosl. „čovjek s platom“) – japanski naziv za činovnike koji obavljaju „finije“ poslove i pokazuju preteranu odanost i posvećenost preduzeću za koje rade. (Prim. prev.)

neistinito i što je bilo toliko širok pojam da nije imalo nikakvog značaja. Prinela je šaku ustima i učtivo se nasmejala iza nje. Naslutio sam da za nju Sanjoonoda i ljubav nisu pojmovi koji se prirodno javljaju u tandemu. Opet se osmehnula i ponovila prvo pitanje: dakle, zbog čega sam u Sanjoonodi?

Sa strane, na nekoliko koraka od nas, Kendži J*, sada vrlo pijan, rikao je u mikrofona neku ljubavnu baladu uz karaoke matricu. Niko ga nije slušao. Možda u tome i jeste svrha ovog bara s hostesama, pomislio sam. Izliješ srce kroz pesmu i niko to ne primeti, pričaš otvorivši srce i niko te ne sluša.

Ponovo sam pogledao u nju. Rekao sam da sam doputovao kako bih obišao mesto gde je moj otac nekada bio prinudni radnik.

Pogledala je u mene snenim anime-očima i trepnula. I dalje se osmehujući, kazala je: „Šta je *prinudni radnik*?“

13

I dalje se smešila, ukočeno kao da ju je stegao grč. Ako ćemo pravo, činilo mi se da je čitav svet ukočen kao da ga je stegao grč, i ja s njim. Kao da smo oboje sad u nekoj kabuki predstavi, ja sam se zauzvrat osmehnuo njoj i nastavio da se osmehujem, a nastavila je da se osmehuje i ona, i nastavio sam da se osmehujem ja, i bilo mi je teško da verujem, ili da mislim, dok sam osećao kako me u tom trenutku ispunjava sva tuga ovoga sveta: zbog gospodina Sata koji se privija uz mene, zbog mog oca, zbog osmehnute japanske hostese sa anime-očima, zbog svih u tom pregrejanom baru i na čitavom svetu te surovo hladne, kišovite noći.

Zamislilo sam dedu Kendžija J* u njegovoj prostoju kolibi u planini, nesposobnog da pronađe reči, kao što sam ja sad

bio nesposoban da pronađem reči koje bi mogle da izraze išta od svega toga. Kendžijev deda je hodao s duhovima. Možda je, poput mene, već i sam postajao duh pre nego što je umro, boravio u jednom svetu koji nije znao niti želeo da sazna šta se dogodilo. Negde se nalazio stvarni svet gde je i dalje postojalo sve što je minulo. Ali on nije bio tu gde sam trenutno ja, i čudnovato, to je delovalo istovremeno i kao olakšanje i kao užas. Ništa što kažem neće se čuti, niti će se videti bilo šta što vidim, i zajedno smo, deda Kendžija J* i ja, uporno zurili u vreme, znajući samo to da se ono što se desilo dešava uvek i nikada neće prestati da se dešava.

Pogledao sam toj mladoj ženi u oči.

„Ništa bitno“, rekao sam.

Neko me je potapšao po ramenu. Bio je to Kendži J*. Želim li nešto da otpevam?

14

Mogao bi se zastupati stav da se nauka neumitno kretala ka pronalasku nuklearne fisije, dakle i izumu atomske bombe, te time i Hirošimi. Ali ništa nikada nije neumitno, a ponajmanje atomska bomba sredinom dvadesetog veka, projekat koji se, kako je zapazio jedan od njenih ključnih teoretičara, danski fizičar Nils Bor, mogao ostvariti samo ako bi neko bio u mogućnosti da čitavu državu pretvori u jednu radionicu posvećenu tom zadatku.

Na jednom sastanku vrha Nacističke partije, održanom 4. juna 1942. godine, bivši učenik Nilsa Bora, izvanredni nemački fizičar Verner Hajzenberg govorio je o bombi ne većoj od ananasa koja bi imala moć da uništi čitav jedan grad. Ali kada je posle toga Albert Šper postavio Hajzenbergu

dotatna pitanja, ustanovio je da fizičarovi odgovori „nisu ni najmanje ohrabrujući [...]. Bile bi potrebne godine da se razrade tehnički uslovi za proizvodnju, u najboljem slučaju dve godine, čak i pod pretpostavkom da se tom programu pruži najveća moguća podrška.“

Šper je o tome podneo raport Hitleru.

„Hitler je ponekad govorio o mogućnosti atomske bombe, ali ta ideja je vrlo očigledno bila previše zamašna za njegov intelektualni kapacitet. Takođe nije bio u stanju da shvati revolucionarnost nuklearne fizike. U dve hiljade i dvesta zabeleženih stavki mojih sastanaka s Hitlerom“, nastavlja Šper svojim opširnim, napornim stilom, „nuklearna fisija pominje se samo jednom, a i taj jedan put izuzetno kratko. Hitler jeste ponekad komentarisao mogućnosti njene primene, ali ono što sam mu ja prenosio sa sastanaka s fizičarima potvrđivalo je njegov stav da od toga nema mnogo dobiti.“

Kada je čuo da Hajzenberg nije dao nikakav konačan odgovor na Šperovo pitanje da li se nuklearna fisija može držati pod kontrolom, Hitler „nije bio oduševljen mogućnošću da se tle na kom on vlada preobrazi u usijanu zvezdu“.

U vreme kad je Hajzenberg opisivao mogućnost atomskih bombi veličine ananasa, u Rusiji se ratna sreća već okretala protiv nacista i svaki projekat je morao imati osnova da zajamči sigurnu korist. Kako je Hitler i dalje bio ubeđen da će najdalje 1943. poraziti i Sovjetski Savez i Britaniju, do daljeg je važno pravilo da će se podrška pružati samo onom oružju koje će moći da bude spremno najviše za osamnaest meseci. Kad mu je prezentovana mogućnost proizvodnje atomske bombe, Gering je tom predlogu okrenuo leđa, uveren da će biti potrebno previše vremena da se ona napravi, a naročito stoga što ishod – atomska bomba koja bi stvarno funkcionisala – nije bio ničim garantovan.

Nakon što su odustali od istraživanja u cilju stvaranja bombe, nacisti su ograničene resurse posvetili izumu „uranijumskog motora“, koji će u Americi postati poznat kao nuklearni reaktor. I u tome su podbacili. No svejedno su krajem rata vodeći nemački nuklearni fizičari zarobljeni i smešteni u jednu staru englesku seosku kuću u blizini Kembridža kako bi se otkrilo šta znaju, a šta ne znaju. Tretirani kao gosti kojima se ukazuje svaka ljubaznost, nisu pojma imali da su sve spavaće i dnevne sobe ozvučene. Malo pred večeru 6. avgusta 1945. saopšteno im je da je atomska bomba napravljena i da su je Saveznici bacili na Hirošimu.

15

Isprva nemački naučnici nisu verovali da su zatucani, prosti Amerikanci uspeli da ostvare nešto što nemačka civilizacija nije mogla. Međutim, kako je pristizalo sve više potvrda, njihov prezir se preobrazio u gnev, a potom, na kraju, u visokomoralnu užasnutost – ne lišenu sopstvenog egocentričnog licemerja – time što je stvoreno jedno takvo oružje koje oni, kao civilizovani ljudi, smatraju odvratnim i gnusnim.

Njihovi razgovori su se nastavili: konfuzija profesionalnog sukoba ublažena visokoparnim izigravanjem etičnosti, njihovi pokušaji da iščačkaju da li su bombu pravili za ljubav domovini ili za ljubav nacistima, i jesu li, kad smo već kod toga, ikada uopšte i bili ozbiljni u vezi s pravljenjem bombe.

Onako kako su se umnožavale bojazni i rasla zgranutost, tako su sve jače bile i sumnje nemačkih naučnika u taj projekat, u sopstvene sposobnosti i same namere. Da li su mogli da naprave bombu? *Da li bi* napravili bombu? Jesu li ikada uopšte nameravali da naprave bombu? Je li njihov neuspeh

bio neuspeh, ili je njihov neuspeh bio neki jedinstven oblik pasivnog otpora? Da li je njihov neuspeh bio *njihov* neuspeh ili je bio njihova neizrečena pobjeda – ili su za njega, ipak, bili krivi njihovi vođi?

Paul Hartek (fizikohemičar): Mogli smo uspeti da su nam nadređeni najvišeg ranga rekli: „Spremni smo sve da žrtvuemo.“

Karl Fridrih fon Vajceker (fizičar): U našem slučaju čak su i naučnici govorili da je to neostvarljivo.

Erih Bage (fizičar): To nije tačno. Lično ste bili prisutni na onoj konferenciji u Berlinu. Mislim da su baš osmog septembra pitali sve nas – Gajgera, Botea, a bili ste tamo i vi, Hartek, i svi su rekli da se to mora odmah uraditi. Neko je rekao: „Naravno, ostaje otvoreno pitanje da li bi tako nešto valjalo uraditi.“ Na to je Bote ustao i kazao: „Gospodo, to se mora uraditi.“ Pa je onda ustao Gajger i kazao: „Ako postoji i najmanja šansa da je to izvodljivo – mora se uraditi.“ To je bilo osmog septembra trideset devete...²

16

Možda je jedina zemlja sposobna da izume i proizvede funkcionalnu bombu bila upravo ona jedina zemlja koja je raspolagala mogućnošću da u tako ogromnim razmerama preusmeri svoju ekonomiju – Sjedinjene Američke Države. Tokom rata, pod okriljem najstrože poverljivog Projekta „Menhetn“, one su veliki deo svojih resursa – ekvivalent

onog što se danas ulaže u automobilsku industriju na planu investicija, rada više od pola miliona radnika i genija hiljada naučnika – preusmerile u jednu jedinu radionicu, s jednim jedinim ciljem: stvaranjem atomske bombe.

„Bomba puštena!“, izgovorio je Tomas Feribi u 8.15 na dan 6. avgusta 1945, povukavši ručicu na visini od 9.400 metara nad Hirošimom. Na avionu B-29 otvorila su se vrata spremišta za bombe i atomska bomba s tajnim imenom Mališan ispala je iz njegovog trbuha, čime je iniciran složen redosled aktiviranja poteznih mehanizama, električnih svećica, tempiranih brojača, barometrijskih osigurača i visinomerâ. Četrdeset tri sekunde zatim, na 580 metara nad zemljom, zatvorilo se i poslednje električno kolo i usledila je detonacija četiri svilene kesice za eksploziv sa po 450 grama kordita; ova mala eksplozija pokrenula je pak najveću eksploziju izazvanu ljudskom rukom u istoriji čovečanstva. A tada su se te četiri svilene kesice za eksploziv pretvorile u puku paru i energiju, zajedno sa 60.000 japanskih duša koje su se s njima vinule ka nebu.

To vam je život.

17

Kažem: 60.000 duša, pošto je to bila prva procena broja prvih nastradalih. Međutim, niko ne zna koliko je ljudi poginulo u tom trenutku ili naknadno. Svako ko je pokušao da odredi koliko je ljudi umrlo u Hirošimi propratio je svoju procenu priznanjem da je nemoguće znati koliko je ljudi umrlo u Hirošimi. Uz taj broj od 60.000 mrtvih, druga zvanična procena glasi da je bilo 80.000 mrtvih, treća zvanična procena glasi da je bilo 140.000 mrtvih, i sve tri procene su merodavne i sve tri

su obavili visokokvalifikovani ljudi, a zapravo niko to stvarno ne zna. Niti su svi saglasni u odgovoru na pitanje zašto se rat okončao. Nema saglasnog odgovora ni na pitanje zašto je rat započeo. Nema saglasnosti, niko ne zna, a sa apsolutnom sigurnošću može se reći jedino to da su se, u vidu čiste energije i fragmenata pretvorenih u paru tog jutra, među životinjama, zdanjima, uličnim znakovima, zaprežnim kolima, automobilima, tramvajima, bezbrojnim ljudskim bićima i džinovskom količinom raznovrsnog otpada svakodnevnog života, u nebo vinule i četiri svilene kesice za eksploziv.

Od Hirošime su tog dana ostala samo pitanja.

Da li potencijalno manji broj leševa sutra opravdava potencijalno manji broj leševa danas? Pretvaramo se da imamo odgovore na tako nešto. Pretvaramo se da znamo. Pretvaramo se da u ratu postoji nekakva moralna matematika. Pretvaramo se u bezbroj pogleda. U ratu, međutim, nije moguća čak ni prosta računica. U novije vreme postali smo robovi predstave da je život merljiv do u beskraj, da se sva ljudska želja, muka i smeh, sva mržnja i sva ljubav, mogu svesti na tu savremenu reč *metrika*. Da se, jednom rečju, odgovor za sve može naći u brojevima.

Ali neuhvatljivost tih neprebrojivih nepoznatih duša u to plavo jutro prkosi merenju i ruga se metrici. Njihovo postojanje ne podleže brojevima. Čehov je verovao da uloga književnosti nije da pruži odgovore, već samo da postavi nužna pitanja. Jedna od najranijih Čehovljevih priča bila je parodija pitanjâ kakva se postavljaju deci u školi radi vežbe računanja napamet, a čiji je tipični predstavnik Čehovljevo Sedmo pitanje:

Trebalo je da voz krene u sredu, 17. juna 1881. godine, u tri sata ujutru sa stanice A kako bi u jedanaest uveče

stigao na stanicu B; međutim, pri samom polasku voza stigla je naredba da voz mora da stigne na stanicu B u sedam sati uveče. Ko duže voli, muškarac ili žena?³

Ko?

Ti, ja, žitelj Hirošime ili prinudni radnik? I zašto jedni drugima radimo to što radimo?

To je Sedmo pitanje.

18

Ko voli duže?

Iako je tu pošalicu napisao za novac na samom početku spisateljske karijere, Sedmo pitanje je u mnogim pogledima arhetipska čehovljevska priča u svega dve rečenice. Slično velikom delu onog što je Čehov napisao, Sedmo pitanje govori o tome da svet iz kog, kako mislimo, crpemo smisao i svrhu nije pravi svet. To je površinski svet, plitak svet, zamrznut svet prividâ, a pod njim jedan potpuno drugačiji svet kulja poput nabujale reke koja bi nas svakog časa mogla utopiti. Žena koju ignorišu za stolom, izneverena horistkinja, muškarac koji zavarava sebe da je srećniji na selu, ženskaroš koji se pred samim sobom pravi da nije počeo da se zaljubljuje, ucveljeni fijakerista koji svakoj mušteriji pokušava da ispriča kako mu je upravo umro sin, ali se niko ne obazire na njega, te na kraju shvata da samo njegova kobilica ima vremena da ga sasluša; neopisivo mnogo lažnosti pod kojom tek u poslednjim pasusima, a ponekad čak i u poslednjoj rečenici, razotkrivamo istinu tih ljudi, te kroz njih i istinu samog života.

Vrlina i moralnost su strgnute da bi se pokazale okrutnost i pokvarenost, i obrnuto, okrutnost i pokvarenost su strgnute

da bi se pokazale plemenitost i dobrotu. Kao i u životu, šokirani smo. Ima u Čehovu nečega svetogrdnog, ima nečeg sablažnjivog u njegovim blagim, nepretencioznim, naizgled tako jednostavnim pripovetkama koje na kraju odbijaju da prihvate logiku ovog sveta i uvek nas iznenade razotkrivanjem drugog sveta u kom prepoznajemo pravi svet gde živimo.

Ko voli duže? Čehovljeva genijalnost počiva u tome što on nikad ne daje sebi za pravo da odgovori. Za Tolstojevu *Anu Karenjinu* Čehov je rekao samo to da su u njoj ispravno sročena pitanja. Svako od nas ima svoj javni i svoj privatni život. Ali iza oba ta života krije se jedan tajni koji nas zbunjuje. Možda na Hirošimu možemo odgovoriti jedino tako što ćemo postaviti Sedmo pitanje. Sve i ako na to pitanje nikada neće moći da se odgovori, ono je i dalje pitanje koje moramo uporno da postavljamo, pa makar i samo da bismo shvatili da život nikad nije binaran, niti se može svesti na određeni žargon ili kôd, već je jedna misterija koju u najboljem slučaju slutimo. U Čehovljevim pričama jedini glupaci jesu ljudi sa odgovorima.

19

Sjedinjene Američke Države uradile su to što su uradile i stvorile atomsku bombu isključivo zato što je izvesni Leo Silard, kog su proganjala pitanja, ubedio predsednika da bi trebalo to učiniti, a potom pomogao da se ostvari neostvarljivo. A Leo Silard je uradio to što je uradio isključivo zato što je svojevremeno pročitao jedan roman. Roman je bio napisan iz straha od ljubavi i Lea Silarda je u jednakoj meri prestravio i općinio, te mu na kraju postao sudbina. Taj roman je napisao H. Dž. Vels.

20

H. Dž. Vels je odvojio pogled od knjige koju je čitao i uproga ženu što je upravo ušla u prostoriju. Bila je čak mlađa nego što je prethodno zaključio. Knjiga je bila rasprava Frederika Sodija o najnovijim otkrićima u vezi s radijumom. Ideje izložene u njoj fizički su uzbudile Velsa slično seksu, koji je on takođe smatrao uzbudljivim, a još uzbudljivijim, mora se reći, kad o njemu razmišlja. Samo što nije tako mislio onda kad razmišlja o njemu objektivno, što će reći naučno, što će reći racionalno, jer u takvim trenucima bi ustanovio da mu misli, obično krajnje jasne, krajnje samouverene i samopouzdana, postaju čudnovato zamučene, podjednako zbunjene i zbunjujuće kad su posredi te stvari, pošto su se čvorovi osećanja, umesto da se razvezuju uz pomoć razuma, samo stezali još jače.

On je u svom životu spavao s kojom je hteo, smatrajući da nije neveran svojoj supruzi, već da je pre, kako joj je to objasnio, veran svojoj filozofiji. Uostalom, bila je 1912. godina. U mislima je Vels stremio da pomiri seksualnu slobodu s racionalnošću i društvenom korisnošću. Razvijao je teoriju „ljubavnice-senke“ kako bi svoje postupke objasnio kao neophodno društveno dobro i možda sâm temelj društva, ali kao da nikako nije uspevaio da odmakne dalje od nekih zbrkanih predstava. U snovima je hodao po ledu u cipelama staklenih potplata, s predvidljivim ishodom.

Svejedno, smatrao je, sa izvesnim ponosom, da nikad nije dozvolio seksu da dominira njegovim naučnim radoznalostima, njegovim političko-socijalnim pobudama, niti njegovim osećajem za obavezu. A opet, ne bi pristao ni da potiskuje seksualnost, jer je potiskivanje njemu bilo krajnje

mrsko. Činio je šta mu je bilo po volji, samim svojim pozivom, kako je smatrao, oslobođen onih zabrana koje važe za advokata, doktora i učitelja. Pretpostavljao je da većina drugih muškaraca poseduje podjednak ili jači nagon, ali ima manje oduška. Počeo je da se pita: „Zbog čega ne bih?“ Kako nije čuo nikakav odričan odgovor, radio je šta mu je volja. Nije uspevao da dà objašnjenje koje bi dokraja zadovoljavalo, ali s druge strane, ko ga je ikada i dao? Voleo je da jebe, to je mogao, pa je to i radio. Možda je u tome bilo još nečeg; po čitave sate je bezuspešno pokušavao da dokuči šta bi to moglo biti, međutim, istina je glasila da žene u njemu izazivaju drhtavicu, a ova koja mu se trenutno osmehivala sa vrata dnevne sobe – žena blago isturenih sekutića i čergarskog lica, donekle istaknute stražnjice u plavoj svilenjoj suknji „skakutuši“ – izazvala je u njemu strujni udar. Ona je bila znak pitanja na koji je on smerao da odgovori.

21

Mlada žena koja je stajala pred njim bila je Siseli Ferfild, neuspela glumica koja se odnedavno bila latila novinarstva. Zauzimala je pozu razbarušene i neuredne žene. Ustanovila je da joj ona ide naruku, ali posle nekoliko godina odustaje od nje, smatrajući da se u starosti to doživljava kao nešto što samo najavljuje smrt. A ta mlada žena je nameravala da živi: dugo, punim plućima, i da ostavi za sobom trag na sopstveni način.

Siseli Ferfild se sladila trenutkom metamorfoze. Glumatala je izmorenost ovim svetom kakva priliči mnogo starijoj osobi. Da bi pojačala taj efekat, svoje umetničko ime je ukrala od junakinje jedne trenutno pomodne Ibzenove drame – prototipa